

Mustakim Arıcı (ed.), *Felsefe, Tıp ve Tarih: Tabakât Literatürü Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014. 346 sayfa. ISBN: 978-605-5245-51-1.

*Hatice Toksöz**

Ülkemizde son yıllarda İslâm düşüncesinin birinci klasik dönemi kabul edilen VIII-XIII. yüzyıllar arasında telif edilmiş metinler üzerine yapılan birtakım özgün çalışmaların yanı sıra ilgili metinlerin tahkikli neşriyle birlikte Türkçeye tercümesinin yapılması İslâm felsefesi alanındaki çalışmalara büyük ivme kazandırmıştır. Bununla birlikte mezkur dönemde kaleme alınmış ve muhtevasında hem İslâm öncesi hem de İslâm sonrasında yaşamış bilginlerin hayatları, eserleri ve düşünce yapıları hakkında geniş bilgiler bulunan tabakât literatürü ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması da önemli bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktaydı. Zikredilen ihtiyaca binaen bu yöndeki boşluğu doldurmak üzere Nisan 2012-Şubat 2013 tarihleri arasında Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nde "Felsefi Açıdan Tabakât Literatürü" başlıklı bir toplantı serisi gerçekleştirildi. Daha sonra da mezkur toplantı serisinde sunulan tebliğlerin sunum yapanlarca makale hâline dönüştürülmesi ile birlikte bu çalışma vücut buldu.

On bir makaleden oluşan *Felsefe, Tıp ve Tarih: Tabakât Literatürü Üzerine Bir İnceleme* başlıklı bu çalışmanın en temel özelliği, genel olarak felsefe tarihi, özel olarak İslâm felsefesi ve tıp tarihi açısından öne çıkan filozof, hekimler ve onların eserleri hakkında bilgi elde edebileceğimiz yegâne eserlerin muhtevasına ilişkin bilgileri kapsamış olmasıdır. Zira mezkur eser, yukarıda belirttiğimiz İslâm düşüncesinin birinci klasik dönemi olarak adlandırılan süreçte kaleme alınmış tabakât eserleri üzerine bir incelemedir. Bundan dolayı da her bir makalede farklı bir tabakât türü eser incelenmiş ve muhtevası hakkında da öz hâlinde bilgiler verilmiştir. Ayrıca her bir makalede ilgili tabakât eserinin müellifinin hayatı, varsa diğer eserleri, yaşadığı dönemde çevresindeki bilginlerle olan ilişkisi, ilgili eserin yazarına aidiyeti, neşirleri, çevirileri ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmesi kitabın değerini arttırmaktadır. Yine her biri farklı makalelerde ele alınan tabakât eserlerinin, müellifi tarafından niçin yazıldığının tespitine yönelik birtakım yorumlara dikkat çekilmesi kitabın ilmi değerini göstermek-

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

tedir. Nitekim kitapta incelenen eserlerin büyük çoğunluğu tarih yazıcılığında müs-takil bir tür olan “tabakât” literatürü sayılabileceği gibi, bazıları da bilimlerin tarihi, milletlerin bilimlere katkısı, dinler ve mezhepler tarihi konusunda temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte muhtevası hakkında bilgi verilen eserlerin tümü, hem İslâm felsefesi tarihi hem de İslâmî ilimler tarihi ve özellikle İslâm tıp tarihi ile ilgili müracaat edilen temel kaynaklar konumundadır. Zengin bir literatür bilgisi elde etme imkânı sunan bu kitapta, incelenen tabakât eserleri müelliflerinin yaşadığı tarih göz önüne alınarak bir sıralamaya tabi tutulmaktadır. Muhtevasındaki makaleler hakkında kısa bilgiler vermeyi amaçladığımız mezkur eserin editörü Mustakim Arıcı, Önsöz’de kitaptaki makalelerin hazırlanmasında dikkat edilen hususları maddeler hâlinde sunarak kitabın içeriği hakkında okuyucusuna bir yol haritası çizmiş görünmektedir.

Tıp ilminin merkeze alınarak felsefe tarihi yazıcılığı konusunda telif edilen ilk eser, İshak b. Huneyn’in *Târihu’l-etıbbâ’sı*, ikincisi ise İbn Cülcül’ün *Tabakâtü’l-etıbbâ ve’l-hükemâ’sıdır*. Kitabın ilk iki makalesinin konusu olan mezkur eserler M. Cüneyt Kaya tarafından ele alınmıştır. Kaya, *Târihu’l-etıbbâ’nın*, tıbbın ortaya çıkış ve gelişim tarihini felsefe ve peygamberler tarihi ile birlikte ele aldığını, *Tabakâtü’l-etıbbâ ve’l-hükemâ’nın* ise Hz. Âdem’den itibaren yaşadığı döneme kadar Doğu’da ve Batı’da meşhur olmuş bilge ve tabipler hakkında geniş bir malumatı içerdiğini ifade etmektedir. Kaya’nın her iki eserde yer alan isimleri bir tablo hâlinde sunması ve *Târihu’l-etıbbâ’nın* da tercümesine yer vermesi söz konusu metinlerin anlaşılmasını sağladığı gibi, muhtevası hakkında da okuyucuya detaylı bilgi elde etme imkânı vermektedir.

Kitabın üçüncü makalesinde yoğun bir tercüme faaliyeti neticesinde farklı ilim dallarının ortaya çıktığı, her bir ilim dalının kendi metodolojisini kurduğu ve geliştirdiği bir dönem olan IV/X. yüzyılda Bağdat’ta 377/987 yılında yazılan İbnü’n-Nedîm’in *el-Fihrist*’i konu edinilmektedir. İbrahim Halil Üçer’in incelediği *el-Fihrist*, İslâm’ın ilk dört asrında üretilmiş felsefî ve bilimsel birikimi tarihsel bakış açısıyla ortaya koyan bir eserdir. Üçer, İbnü’n-Nedîm’in eserini belirli bir ilim dalından ziyade bütün ilimleri kapsayacak şekilde düzenlediğini ve on makaleye ayırdığı eserinde her bir makaleyi de bir ilim dalına tahsis ettiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Üçer, çalışmanın sınırları çerçevesinde *el-Fihrist*’in felsefe ve tıp bilimlerine hasredilen yedinci bölümüne yoğunlaşarak felsefenin doğuşu ve farklı kültürlerdeki serencamına değinmekte ve ardından İslâmî coğrafyaya girişini ve buradaki tabip ve filozoflar hakkındaki bilgileri değerlendirmektedir. İbnü’n-Nedîm’in *el-Fihrist*’inden sonra M. Fatih Arslan’ın ele aldığı Ebû Hayyân Tevhîdî’nin *el-Mukâbesât*’ı ise birden fazla kişinin bir araya gelerek yaptıkları farklı alanlara ait ilmî tartışmaları kapsamı niteliği ile dikkat çekmektedir. Arslan, içerdiği konuların çeşitliliği ve kendisinin-

den nakil yapılan kişilerin çokluğu sebebiyle tabakât literatürü içinde sayılan eserin, hem müellifinin felsefi ve ilmî kişiliğini hem de dönemindeki ilmî tartışmalarla birlikte, o dönemin Bağdat meclislerindeki birikimi de yansıtmaya açısından bir kaynak değeri taşıdığını zikretmektedir.

İslâm coğrafyasında, bilhassa batı İslâm dünyasında V/XI. yüzyılda Endülüs'teki ilmî hayatı gözler önüne seren Kâdî Sâid el-Endelüsî'nin *Tabakâtü'l-ümem*'i de İslâm bilim ve felsefesinin önemli bir kaynağıdır. Emrullah Bulut, eserin diğer tabakât eserlerinden farklı olarak dört bab ve on fasıl hâlinde insan topluluklarını ırk, dil, din, kültür ve bilimsel gelişmeye katkıları açısından tasnifleyerek incelediğini belirtmektedir. Bulut, Kâdî Sâid'in kadim milletleri ele alırken onları dil, coğrafya ve yönetim altında yaşamalarından hareketle ayırmış olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla *Tabakâtü'l-ümem*'i benzer türdeki metinlerden farklı kılan nitelik, ortak dil ve ortak coğrafyanın önemine dikkat çekerek, büyük devlet ve büyük medeniyet kurmuş kadim milletleri felsefe ve bilime katkıları açısından tasnif etmesi ve İslâm coğrafyasında gelişen aklî/felsefi/hikemî bilimlerin evrenselliğini ve birikimselliğini vurgulamasıdır.

Yazılma amacı neye “mezhep” denilebileceğini tespit etmek olan Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'i de her ne kadar görüş sahiplerini merkeze alarak bir İslâm mezhepleri tarihi ortaya koysa da felsefe kavramına ve filozoflara azımsanmayacak derecede yer vermesiyle tabakât türü eserlerden kabul edilmelidir. Bu çerçevede Ahmet Çapku'nun değerlendirdiği mezkur eserin dinler, mezhepler ve felsefi ekoller açısından bir klasik olduğu muhakkaktır. Nitekim Çapku, *el-Milel ve'n-nihal*'in kendi dönemindeki benzer nitelikteki eserlerden farklı olarak objektif ve tasvirî bir yöntemle Hz. Âdem'den kendi zamanına kadar zuhur etmiş bütün inanç ve düşünce yapılarını belli ilkelerle sistematik bir şekilde analiz ettiğini belirtmekte ve bu niteliğinden dolayı İslâm düşüncesinde vazgeçilmez bir kaynak olduğunu vurgulamaktadır.

Kübra Bilgin tarafından ele alınan Beyhakî'nin *Tetimmütü Sivâni'l-hikme* adlı eseri, Ebû Süleyman es-Sicistânî'nin *Sivânü'l-hikme*'sinde kullandığı yazım tarzının örnek alınarak telif edilmiş bir İslâm felsefe tarihi kaynağıdır. Eser, özellikle İbn Sînâ ve çevresine, öğrencilerinin filozofun eserleri ile irtibatına yoğunlaşması bağlamında dikkat çekmektedir. Nitekim eser, İbn Sînâ felsefesinin kendisinden sonraki serüveninin bilinmesine yaptığı katkı dolayısıyla büyük değer kazanmaktadır. Bununla birlikte Beyhakî'nin ismini zikrettiği kişilerin yazdığı eserlerin tedavülde olup olmadığı ve akıbeti hakkında da bilgi vermesi eserin kaynak değerini artırmaktadır. Bilgin'in muhtevası hakkında verdiği bilgilerden *Tetimme*'nin İslâm bilim tarihinin başlangıcından itibaren yaşadığı dönem de dâhil İslâm coğrafyasında yaşayan filozofların hayatı, eserleri, öğrenci silsilesi hakkında önemli bilgiler vermesi hasebiyle İslâm entelektüel geleneğinin serüveninin izlenebilmesi imkânı verdiği

anlaşılmaktadır. Hatta bu özelliği ile eserin, bir İslâm felsefesi tarihi haritası çizdiği izlenimini verdiğini söyleyebiliriz. Benzer şekilde Kübra Şenel tarafından ele alınan İbnü'l-Kıftî'nin *İhbârü'l-ulemâ bi-ahbâri'l-hükemâ* adlı eseri de Hz. İdris ile özdeşleştirilen Hermes ile başlatarak felsefe ve onun alt bölümleri olan mantık, matematik, tabii ve metafizik ilimlerinde eserler vermiş olan Grek, Süryani, Romalı, Babilli, Mısırlı, Hintli, Fars, Arap, Endülüslü ve Sicilyalı birçok bilginden söz etmekte ve bu özelliği ile de tam bir felsefe tarihi haritası ortaya koymaktadır.

Kitapta incelenen bir başka eser de Hümeyra Özturan'ın ele aldığı İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ıdır. Özturan, eserin İslâm felsefesi tarihi yazımı bağlamında İslâm filozof ve bilginlerinin yanı sıra devlet adamı, fakih ve şairleri konu edinmesiyle farklı bir önemi haiz olduğunu belirtmektedir. Nitekim Özturan'a göre bu eseri benzer nitelikteki diğer eserlerden farklı kılan özellik, zikrettiği kişilerin ilmî kişiliği ve eserlerinden ziyade hayatları ile ilgili anekdotlara geniş yer vermesidir. Ayrıca Özturan, eserin İslâm coğrafyasında yaşamış olan filozofların biyografilerini muhtevi olması bakımından İslâm felsefesi tarihi kaynağı olarak kabul edilmiş olsa da, bir felsefe tarihi kaynağı olma gayesiyle kaleme alınmadığı ve felsefe ile ilgili özel bir yaklaşım sergilemediğinden dolayı müstakil bir felsefe tarihi sayılmadığını söylemektedir.

İslâm felsefesi tarihinde mümtaz bir konuma sahip klasik bir eser ise, Mustakim Arıcı'nın muhtevasını verdiği İbn Ebî Useybi'a'nın *Uyûnü'l-enbâ fi tabakâti'l-etibbâ'sıdır*. Arıcı, İbn Ebî Useybi'a'nın eserinde öncelikle insanlık tarihinin başlangıcından kendi dönemine kadar olan tıp sahasında otorite isimleri bütün yönleriyle ele almayı amaçladığını, ancak birçok bilim adamının aynı zamanda filozof olduğunu göz önünde bulundurarak filozofların da biyografilerini ve eserlerinin tam listesini sunduğunu belirtmektedir. Coğrafi bölgeler dikkate alınarak on beş tabakaya ayrılan eserin evrensel bir tabiiler ve filozoflar biyografisi sunduğundan dolayı genel anlamda felsefe ve düşünce tarihi yazıcılığı, özelde de İslâm felsefesi tarihi bakımından vazgeçilmez bir kaynak hüviyetine büründüğü görülmektedir. Bu makalenin "Ek"inde *Uyûnü'l-enbâ*'da Arapça versiyonu bulunan ve tıp tarihi açısından büyük önemi haiz "Hipokrat Yemini"nin Yunanca, Latince, Arapça ve Türkçe versiyonunun verilmesi de son derece isabetli görünmektedir.

Çalışmada son olarak Eşref Altaş tarafından incelenen Şemseddin Şehrezûri'nin *Nüzhetü'l-ervâh* adlı eseri yer almaktadır. İslâm düşüncesi ile ilgili zengin bir literatürün olduğu on üçüncü yüzyılda yazılan *Nüzhetü'l-ervâh*'ın en önemli özelliği, incelediği filozofları İşrâkî bir perspektifi gösteren sıfatlarla nitelemesidir. Altaş, eserin temelde filozofların hikmetleri, adabı ve nasihatlerine odaklandığı tespitinde bulunmakta ve bu niteliğinden dolayı da eserin tertibi ve başlıkları bakımından tabakât olarak algılanmasına rağmen, içeriği göz önüne alındığında hikemiyât literatürüne ait bir çalışma olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

Birbirinden farklı nitelikleri haiz tabakât türü metinlerin her birinin farklı makalelerde incelendiği *Felsefe, Tıp ve Tarih: Tabakât Literatürü Üzerine Bir İnceleme* isimli bu kitap, ilgili eserin müellifinin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri, çevresi ile ilişkileri ve dönemin ilmî algılarını ve tartışmalarını yansıtmaya açısından günümüz felsefe ve İslâm felsefesi çalışmaları için vazgeçilmez bir kaynak konumundadır. Kitap, bir yandan her bir bölümde analiz edilen tabakât türü eserin muhtevasına ilişkin oldukça geniş bilgiler vermekte, diğer yandan da bazı makalelerin “Ek”inde incelenen tabakât metninde zikredilen şahısların adlarını kronolojik olarak bir tablo şeklinde vermesiyle okuyucusuna zengin bir felsefe tarihi ve İslâm felsefesi tarihi haritası sunmaktadır. Bu niteliği ile kitabın, alanda bu yöndeki boşluğu doldurmaya aday olmakla birlikte, Türkiye’de bir ilk niteliğine sahip olduğu belirtilmelidir. Kitabın İslâm düşüncesinin birinci klasik döneminde yazılan tabakât türü eserleri kapsadığı ve incelenen her bir eserde de diğer alanlara ait bölümlerin muhtevası ihmal edilerek, özel olarak felsefe ve tıp ile ilgili bölümlerinin esas alındığı görülmektedir. Bu şekilde muhtevası hakkında bilgi verilen tabakât metinlerinin bütününe göz önüne alınmaması kitabın bir eksikliği olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla birinci klasik dönemde telif edilmiş tabakât türü eserlerin diğer bölümlerinin ve on üçüncü yüzyıl sonrasında benzer nitelikteki eserlerin hâlâ çalışılmayı beklediği göz önüne alınmalıdır. Kitapta, bazı makalelerin sonunda “Ek” olarak muhtevası hakkında bilgi verilen tabakât eserlerinin felsefe ve tıp ile ilgili bölümlerinin Türkçe tercümesine yer verilmişse de mezkur eserlerin tamamının yeni tahkikli neşri ile birlikte tercümelelerinin bilim dünyasına kazandırılması Türkiye’de İslâm felsefesi tarihi yazıcılığının gelişimi açısından ciddi bir ihtiyaç olarak durmaktadır. Sonuç olarak genelde felsefe tarihi, özelde ise İslâm felsefesi tarihi çalışmalarına ivme kazandıran *Felsefe, Tıp ve Tarih: Tabakât Literatürü Üzerine Bir İnceleme* adlı bu eser, mezkur eksikliklerin giderilmesi yolunda önemli adımlar atılacağı ümidini veren önemli bir çalışmadır.